

دانشگاه الزهراء (س)
دانشکده هنر

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته ارتباط تصویری

عنوان

بخش نظری: بررسی ابعاد گرافیکی آجرکاری (خوون چینی) در بناهای سنتی
ثبت شده دزفول و تعاملات گرافیکی آنها
بخش عملی: طراحی آرم با استفاده از نقوش خوون چینی دزفول

استاد راهنمای تئوری: سرکار خانم دکتر میترا معنوی راد

استاد راهنمای عملی: سرکار خانم دکتر فهیمه دانشگر

روزیتا جمالیان

مهرماه ۱۳۹۰

کلیه دستاوردهای این تحقیق متعلق به دانشگاه

الزهره (س) است.

تقدیم به پدر گرامی و مادر عزیزم که دعای خیرشان بدرقه ی

راهم بود

و با سپاس از مساعدت های همسر مهربانم

با سپاس فراوان از راهنمایی های ارزشمند اساتید گرانقدر سرکار خانم
دکتر میترا معنوی راد و خانم دکتر فهیمه دانشگر و با تشکر از زحمات
بی دریغ جناب آقای دکتر سید نظام الدین امامی فر

چکیده

معماری شهر دزفول از دو جهت قابل بررسی است:

۱- کاربرد خاص و منحصر به فرد آجر در بناها

۲- ویژگی های خاص معماری و چگونگی شکل گیری بافت شهری

مورد اول خود شامل ۲ بخش زیر است:

۱- کاربرد کالبدی (استحکامی) آجر: با استفاده از تعداد و شکل ترکیبی و احیاناً خرد کردن آجرها

۲- کاربرد تزئینی: شامل گره کاری، فریز و خوون چینی که در این پژوهش به صورت جامع به مقوله خوون چینی پرداخته خواهد شد.

شهر دزفول دارای بیش از ۱۵۰ اثر ثبت شده ملی، شامل منازل مسکونی، مساجد، کاروانسراها، آرامگاه ها، ساباط ها، حمام ها و بازار می باشد که تاکنون تحقیق جامعی پیرامون وجوه گرافیکی نقوش موجود در آجرکاری تزئینی این بناها صورت نگرفته است. در این پژوهش تعدادی از برجسته ترین بناهای دارای خوون چینی، به روش تحقیق میدانی به همراه مطالعات اسنادی و کتابخانه ای درباره پیشینه و ریشه های شکل گیری این نقوش، مورد تحلیل قرار گرفته و با بررسی نقوش از لحاظ فرم، عناصر تشکیل دهنده، ترکیب بندی و غیره، ساختار موجود در آن آشکار گردید. در نهایت آرشو کاملی از نقوش بکر این بناها گرد آوری شده که ذخیره ای برای پروژه عملی خواهد بود. همچنین طی این پژوهش، نتایج زیر حاصل گردید:

الف- تزئینات خوون چینی خاص دزفول است

ب- به طور کلی آجر در دوره قبل از اسلام بیشتر جنبه استحکامی و کاربردی داشته است. بعد از اسلام شیوه ای از آجرکاری به وجود می آید که ضمن دارا بودن جنبه استحکامی، جهت ایجاد انواع گره های تزئینی در پیشانی نما، جنبه تزئینی نیز پیدا می نماید.

ج- تقسیمات آجر درخوون چینی به گونه ای است که امکان ایجاد هر طرح و نوشته ای را در چیدمان می دهد که این نقوش با ترکیب دیگر ابعاد آجر به دست نمی آید.

د- خوون چینی دزفول به گونه ای با خط کوفی بنایی در ارتباط است و از تعمیم نوشتارهای کوفی بنایی مساجد به خانه ها، این نقوش تزئینی به وجود آمده است.

کلید واژه: دزفول، خوون چینی، آجرکاری، گرافیک

مقدمه

....مطالعه تاریخ تمدن و فرهنگ کشور کهنسال ایران، بازگوکننده این حقیقت است که کشور عزیز ما چه در روزگار باستان و چه در دوره اسلام، قافله سالار مدنیت و عامل مهمی در تمدن بشر بوده و در سیر زمان همواره در مقام پیشرو علم و صنعت قرار داشته است. در زمانی که معماری ایران به اوج کمال رسیده بود، طراحان زیرک با الهام از هنر خود نقوش را برای نما سازی بناها (داخل و خارج) طرح می کردند و آنها را به مرحله عمل در می آوردند که تا به امروز جلوه خود را حفظ کرده اند.

بدنه بافت قدیم دزفول را خانه ها و بناهایی آجری تشکیل می دهد که صرف نظر از شکل و اندازه از هویتی خاص تبعیت می کنند. هویتی آجری با نوع معماری خاص منطقه دزفول. هنرمندان به وسیله این نقوش، دیوار ها، ستون ها و سقف های مختلف به ویژه بناهای مذهبی را تزئین می کرده اند. این نقش ها عبارتند از نقش و نگارهای هندسی، معقلی، رسمی بندی (رسمی کشی)، مقرنس ها، گل و بته و خطوط که استادان فن به خلق آنها می پرداختند. افسوس که دست بیداد زمانه این هنر را به ورطه نابودی کشانده است. بنابراین، حفظ و نگهداری این هنر که شامل اصطلاحات و ابزار به عمل آوردن این صنعت و از همه مهم تر حفظ نقوش و طرح های حاصل از این تلاش می باشد، ما را بر آن داشت تا با جمع آوری این سند فرهنگی حداقل تلاشی در این راه داشته باشیم.

نحوه ی گردآوری اطلاعات این پژوهش، در بخش اول و دوم و سوم به صورت تحقیق کتابخانه ای است و آنجا که منبع مکتوب موجود نبود، مطالب با استناد به گفته استادان فن گرد آوری شده و به رشته تدوین در آمده است. در بخش چهارم، علاوه بر تحقیقات کتابخانه ای و مقایسه هایی بر پایه آموخته ها، جهت تهیه عکس های مورد نیاز به عکاسی از اماکن مربوطه پرداخته و در مواردی که به دلیل تخریب بنا، یا عدم موافقت ساکنین بنا، امکان عکاسی وجود نداشت، از آرشیو عکس اداره میراث فرهنگی دزفول استفاده گردید.

همچنین، این پژوهش طی پنج فصل به موارد زیر می پردازد:

فصل اول این پژوهش به بیان کلیات تحقیق می پردازد.

در فصل دوم پیشینه شهر دزفول، آجر و آجرکاری، اصطلاحات و ابزار و مصالح آجرکاری دزفول، انواع نقوش آجری و کاربرد های مختلف آجر در دزفول مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

در فصل سوم، نقوش به کار رفته در تزئینات خوون چینی، از لحاظ موضوعی دسته بندی شده و مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

در فصل چهارم، نقوش آجرکاری ابنیه سنتی دزفول با آثار معماری دوران پس از اسلام ایران مورد مقایسه تطبیقی قرار خواهد گرفت.

در فصل پنجم، ابتدا عناصر بصری مرتبط با آجرکاری و سپس ویژگی های این عناصر شرح خواهد شد. آن گاه ضمن توضیح خلاصه ای پیرامون بناهای سنتی منتخب دزفول، نقوش برتر آن بنا انتخاب شده و در هر صفحه سند (عکس) و نقشه ی ترسیم شده و موتیف تکثیر شونده در کنار هم مجموعه ای را تشکیل می دهد و در مورد هر نقش به تفصیل صحبت خواهد شد. سپس ویژگی های گرافیکی ذکر شده در مورد هر کدام از نقوش موجود در بنا، در جدولی مورد بررسی قرار می گیرد و در آخر طی جدول هایی میزان به کارگیری خصوصیات تصویری مذکور را در بناهای مذکور مورد بررسی قرار می دهیم.

اهدافی که این پژوهش در پی پاسخ دادن به آنهاست به شرح زیر می باشد:

۱- شناسایی ویژگی های خاص آجرکاری تزئینی در دزفول.

۲- بررسی عناصر بصری ساختار خوون چینی های ابنیه سنتی دزفول و تعاملات گرافیکی نقوش.

۳- مطالعه موردی نقوش تشکیل دهنده خوون چینی های ابنیه سنتی دزفول و استخراج قابلیت های آن جهت خلق آثار گرافیکی.

با بررسی این مجموعه علاوه بر کسب اطلاعاتی در مورد تاریخ دزفول و خصوصیات کلی آجرکاری آن، خوون چینی های شاخص ابنیه سنتی دزفول به صورت مجموعه ای مدون در اختیار هنرمندان و هنردوستان قرار خواهد گرفت. امید است که این تلاش مقدمه ای باشد برای توجه بیشتر به بافت تاریخی شهر دزفول و تلاش برای حفظ و نگهداری میراث موجود در آن و جای پای باشد برای دیگر همکارانم.

فهرست مطالب

چکیده.....	الف
مقدمه.....	ب

فصل اول: کلیات

۱-۱) بیان مسئله پژوهش.....	۱
۲-۱) اهداف پژوهش و ضرورت آن.....	۳
۳-۱) فرضیه ها و پرسش ها.....	۳
۴-۱) پیشینه پژوهش.....	۳
۵-۱) روش شناسی پژوهش.....	۴

فصل دوم: بررسی هویت فرهنگی معماری ابنیه سنتی دزفول

۱-۲) کلیات شهر دزفول.....	۶
۱-۱-۲) جغرافیای استان.....	۶
۲-۱-۲) موقعیت جغرافیایی شهر دزفول.....	۷
۳-۱-۲) وجه تسمیه شهرستان.....	۸
۴-۱-۲) پیشینه تاریخی شهر دزفول.....	۹
۲-۲) عناصر معماری دزفول.....	۱۱
۱-۲-۲) ورودی خانه های دزفول.....	۱۲
۲-۲-۲) اتاق در معماری دزفول.....	۱۴
۳-۲-۲) شوادان.....	۱۵
۴-۲-۲) ساباط (ساباط).....	۱۶
۵-۲-۲) هشتی.....	۱۸
۶-۲-۲) راز و رمز تزئین در معماری دزفول.....	۱۹
۷-۲-۲) تقارن و توازن در معماری دزفول.....	۲۲
۳-۲) آشنایی با آجرکاری دزفول.....	۲۳
۱-۳-۲) ابعاد آجر دزفول.....	۲۵
۲-۳-۲) طریقه نصب آجرها (خوون چینی).....	۲۷
۳-۳-۲) ابزارها در آجرکاری و کاشی سازی.....	۲۸
۴-۳-۲) مصالح.....	۳۱
۵-۳-۲) درجه بندی آجر.....	۳۲
۴-۲) اصطلاحات و گویش های محلی در نقوش معماری آجری در دزفول.....	۳۳
۵-۲) کاربرد های تزئینی - عملکردی آجر.....	۳۹
۱-۵-۲) آجر فرش.....	۴۰
۲-۵-۲) استفاده از آجر جهت دست انداز بام (ریه) و پنجره.....	۴۰
۳-۵-۲) استفاده از آجر در ایجاد ستون (کرتله)، نیم ستون و یک چهارم ستون.....	۴۱
۴-۵-۲) جفت خانه.....	۴۲
۵-۵-۲) استفاده از آجر در پخی کوچک ها و کنج ها (گوش پره ای - مقرنس کاری).....	۴۲
۶-۵-۲) استفاده از آجر در بیرون زدگی دیوار - (تونجه).....	۴۳
۷-۵-۲) گوش فیلی یا فیلی پوش.....	۴۴
۸-۵-۲) قوس های تزئینی آجری.....	۴۴

۴۵	۶-۲ بررسی و تقسیم بندی نقوش بر اساس نوع کاربرد و مصالح
۴۶	۱-۶-۲ نقوش خطی با استفاده از آجر و کاشی
۴۷	۲-۶-۲ آجرچینی (خوون چینی)
۴۸	۳-۶-۲ رسمی کاری (رسمی بندی یا رسمی کشی)
۴۹	۴-۶-۲ گره سازی با آجر
۴۹	۵-۶-۲ کاشی کاری یا آجر چینی در سطح زمین (کف)
۵۰	۶-۶-۲ شبکه گچین
۵۲	۷-۲ روش های قرار گیری نقش در نما
۵۴	۸-۲ استادان گمنام
۵۵	۹-۲ نور و معماری
۵۸	۱-۹-۲ جلوه های نور و سایه در معماری بومی دزفول
۶۰	۱-۱-۹-۲ ویژگی های بافت شهری دزفول
۶۲	۲-۱-۹-۲ گستردگی پلان واحدهای مسکونی در دزفول
۶۳	۳-۱-۹-۲ پنجره ها در خانه های دزفول

فصل سوم: بررسی نقوش ابنیه سنتی دزفول

۶۶	۱-۳ دسته بندی نقوش از لحاظ موضوعی
۶۷	۱-۱-۳ نقوش انسانی
۶۸	۲-۱-۳ نقوش حیوانی
۶۹	۳-۱-۳ نقوش گیاهی
۷۰	۴-۱-۳ نقوش برگرفته از سایر پدیده های طبیعی
۷۱	۱-۴-۱-۳ هشت و راز و رمز آن
۷۲	۲-۴-۱-۳ گل هشت پر
۷۲	۳-۴-۱-۳ گل دوازده پر (نیلوفر آبی)
۷۳	۴-۴-۱-۳ چلیپا
۷۶	۵-۱-۳ نقوش اشیاء
۷۷	۶-۱-۳ نقوش انتزاعی
۸۰	۲-۳ نقوش هندسی و اسلیمی

فصل چهارم: بررسی تطبیقی آجرکاری ابنیه سنتی دزفول با آجرکاری ابرانی اسلامی

۹۱	۱-۴ دوران اول: از قرن دوم تا اوایل قرن پنجم (سامانی، غزنوی، آل زیار و آل بویه)
۹۲	۲-۴ دوران دوم: از آغاز قرن پنجم تا نیمه قرن هفتم (سلجوقیان و خوارزمشاهیان)
۹۴	۳-۴ دوران سوم: از نیمه قرن هفتم تا قرن دهم (یلخانیان، تیموریان و آل مظفر)
۹۴	۴-۴ دوران چهارم: از آغاز قرن دهم تا قرن دوازدهم (صفویه)
۹۵	۵-۴ دوران پنجم: از قرن دوازدهم تا پایان قرن سیزدهم (زندیه و قاجاریه)

فصل پنجم: بررسی ویژگی های گرافیکی نقوش آجرکاری ابنیه سنتی دزفول

۹۸	۱-۵ عناصر بصری در نقوش آجری دزفول
۹۸	۱-۱-۵ نقطه
۹۹	۲-۱-۵ خط
۱۰۰	۳-۱-۵ سطح

۱۰۱	۴-۱-۵ حجم
۱۰۳	۵-۱-۵ بافت
۱۰۴	۶-۱-۵ محدوده
۱۰۶	۷-۱-۵ شیوه های طراحی حروف
۱۰۶	۲-۵ ویژگی های عناصر بصری
۱۰۷	۱-۲-۵ حرکت
۱۱۰	۲-۲-۵ فضا
۱۱۲	۳-۲-۵ ضرباهنگ و ریتم
۱۱۴	۴-۲-۵ ترکیب بندی
۱۱۷	۵-۲-۵ تعادل
۱۲۰	۶-۲-۵ نور پردازي بر نقوش آجری
۱۲۲	۷-۲-۵ زمان
۱۲۴	۳-۵ جداول انرژي و نیروهای تصویری
۱۲۵	۱-۳-۵ مسجد جامع دزفول
۱۲۹	۲-۳-۵ خانه زرگر
۱۳۷	۳-۳-۵ خانه قلمبر
۱۴۶	۴-۳-۵ خانه محسنی دزفولی
۱۵۳	۵-۳-۵ خانه داعی
۱۵۸	۷-۳-۵ مسجد لب خندق
۱۶۴	۸-۳-۵ خانه شاهرکنی (قصاب پور)
۱۶۸	۹-۳-۵ خانه شایگان
۱۷۳	۱۰-۳-۵ خانه سوزنگر
۱۸۰	۱۱-۳-۵ خانه تیزنو، اداره میراث فرهنگی شهرستان دزفول
۱۸۵	۱۲-۳-۵ خانه جعفرخان سهرابی
۲۰۰	۱۳-۳-۵ مدرسه آیت الله معزی
۲۰۳	۱۴-۳-۵ خانه یک خلیلو
۲۰۶	۱۵-۳-۵ خانه عدسی
۲۰۹	۱۶-۳-۵ خانه ارقش (شمسی فر)
۲۱۲	۱۶-۳-۵ خانه اسماعیلی
۲۲۱	۱۷-۳-۵ خانه ویسی نمودمال
۲۲۴	۱۸-۳-۵ خانه عطار
۲۳۰	۴-۵ خصوصیات نقوش آجری تزئینی ابنیه سنتی دزفول
۲۳۲	نتیجه گیری
۲۳۴	گزارش کار عملی
۲۵۲	فهرست منابع
۲۵۶	چکیده لاتین

فهرست تصاویر

۸.....	تصویر ۱-۲) آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۱۲.....	تصویر ۲-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۱۳.....	تصویر ۳-۲) صارمی علی اکبر (۱۳۷۴)، ارزشهای پایدار در معماری ایران، نشر مرکز، تهران، ص ۶۹.....
۱۵.....	تصویر ۴-۲) صارمی علی اکبر (۱۳۷۴)، ارزشهای پایدار در معماری ایران، نشر مرکز، تهران، ص ۸۷.....
۱۶.....	تصویر ۵-۲) صارمی علی اکبر (۱۳۷۴)، ارزشهای پایدار در معماری ایران، نشر مرکز، تهران، ص ۸۴.....
۱۷.....	تصویر ۶-۲) www.azarkish.com.....
۱۸.....	تصویر ۷-۲) آرشیو عکس اداره میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۹۵.....	تصویر ۸-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۲۱.....	تصویر ۹-۲) صارمی علی اکبر (۱۳۷۴)، ارزشهای پایدار در معماری ایران، نشر مرکز، تهران، ص ۶۸.....
۲۲.....	تصویر ۱۰-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۱۸.....	تصویر ۱۱-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۲۲.....	تصویر ۱۲-۲) نعیم غلامرضا (۱۳۷۶)، دزفول شهر آجر، سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران، ص ۵۴.....
۲۲.....	تصویر ۱۳-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۲۷.....	تصویر ۱۴-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۲۷.....	تصویر ۱۵-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۲۸.....	تصویر ۱۶-۲) آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۱۰۵.....	تصویر ۱۷-۲) امامی فر سید نظام الدین (۱۳۸۲)، نقوش دیواری زاویه دار با نگاهی به آجرکاری شهر دزفول، هنرنامه، شماره بیستم، ص.....
۳۴.....	تصویر ۱۸-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۳۴.....	تصویر ۱۹-۲) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۳۵.....	تصویر ۲۰-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۳۵.....	تصویر ۲۱-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۳۶.....	تصویر ۲۲-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۳۶.....	تصویر ۲۳-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۳۷.....	تصویر ۲۴-۲) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۳۷.....	تصویر ۲۵-۲) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۳۸.....	تصویر ۲۶-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۳۸.....	تصویر ۲۷-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۳۹.....	تصویر ۲۸-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۳۹.....	تصویر ۲۹-۲) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۴۰.....	تصویر ۳۰-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۴۱.....	تصویر ۳۱-۲) آرشیو میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۴۱.....	تصویر ۳۲-۲) آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۴۲.....	تصویر ۳۳-۲) نعیم غلامرضا (۱۳۷۶)، دزفول شهر آجر، سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران، ص ۱۸۸.....
۴۳.....	تصویر ۳۴-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۴۳.....	تصویر ۳۵-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۴۵.....	تصویر ۳۶-۲) نعیم غلامرضا (۱۳۷۶)، دزفول شهر آجر، سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران، ص ۵۲.....
۴۶.....	تصویر ۳۷-۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۴۸.....	تصویر ۳۸-۲) عکاسی توسط نگارنده.....

تصویر ۲-۳۹) آرشيو عكس ميراث فرهنگي شهرستان دزفول.....	۴۸
تصویر ۲-۴۰) آرشيو عكس ميراث فرهنگي شهرستان دزفول.....	۴۹
تصویر ۲-۴۱) آرشيو عكس ميراث فرهنگي شهرستان دزفول.....	۵۰
تصویر ۲-۴۲) رحيميه فرنگيس ، ربوبي مصطفي (۱۳۵۳)، شناخت شهر و مسكن بومي در ايران- اقليم گرم و نيم مرطوب دزفول- شويستر ،نشر انجمن دانشجويان دانشگاه تهران، تهران، ص ۱۳۶.....	۵۱
تصویر ۲-۴۳) رحيميه فرنگيس ، ربوبي مصطفي (۱۳۵۳)، شناخت شهر و مسكن بومي در ايران- اقليم گرم و نيم مرطوب دزفول- شويستر ،نشر انجمن دانشجويان دانشگاه تهران، تهران، ص ۱۴۲.....	۵۱
تصویر ۲-۴۴) ترسيم توسط نگارنده	۵۲
تصویر ۲-۴۵) ترسيم توسط نگارنده.....	۵۲
تصویر ۲-۴۶) ترسيم توسط نگارنده.....	۵۳
تصویر ۲-۴۷) ترسيم توسط نگارنده.....	۵۳
تصویر ۲-۴۸) عكاسي توسط نگارنده.....	۵۴
تصویر ۲-۴۹) عكاسي توسط نگارنده.....	۵۹
تصویر ۳-۱) عكاسي توسط نگارنده.....	۶۸
تصویر ۳-۲) رحيميه فرنگيس ، ربوبي مصطفي (۱۳۵۳)، شناخت شهر و مسكن بومي در ايران- اقليم گرم و نيم مرطوب دزفول- شويستر ،نشر انجمن دانشجويان دانشگاه تهران، تهران، ص ۱۳۹.....	۷۰
تصویر ۴-۱) عكاسي توسط نگارنده.....	۹۳
تصویر ۵-۱) عكاسي توسط نگارنده.....	۹۹
تصویر ۵-۲) ترسيم توسط نگارنده.....	۹۹
تصویر ۵-۳) ترسيم توسط نگارنده.....	۱۰۱
تصویر ۵-۴) ترسيم توسط نگارنده.....	۱۰۵
تصویر ۵-۵) ترسيم توسط نگارنده.....	۱۰۹
تصویر ۵-۶) ترسيم توسط نگارنده.....	۱۰۹
تصویر ۵-۷) عكاسي توسط نگارنده	۱۰۹
تصویر ۵-۸) عكاسي توسط نگارنده.....	۱۱۰
تصویر ۵-۹) ترسيم توسط نگارنده.....	۱۱۲
تصویر ۵-۱۰) ترسيم توسط نگارنده.....	۱۱۳
تصویر ۵-۱۱) ترسيم توسط نگارنده.....	۱۱۳
تصویر ۵-۱۲) ترسيم توسط نگارنده.....	۱۱۴
تصویر ۵-۱۳) ترسيم توسط نگارنده.....	۱۱۴
تصویر ۵-۱۴) www.persianGFX.com	۱۱۶
تصویر ۵-۱۵) ترسيم توسط نگارنده	۱۱۸
تصویر ۵-۱۶) عكاسي توسط نگارنده.....	۱۱۹
تصویر ۵-۱۷) ترسيم توسط نگارنده.....	۱۲۰
تصویر ۵-۱۸) عكاسي توسط نگارنده.....	۱۲۵
تصویر ۵-۱۹) ترسيم توسط نگارنده.....	۱۲۷
تصویر ۵-۲۰) عكاسي توسط نگارنده.....	۱۲۹
تصویر ۵-۲۱) آرشيو عكس اداره ميراث فرهنگي شهرستان دزفول.....	۱۳۰
تصویر ۵-۲۲) عكاسي و ترسيم توسط نگارنده.....	۱۳۰
تصویر ۵-۲۳) عكاسي و ترسيم توسط نگارنده.....	۱۳۳
تصویر ۵-۲۴) عكاسي و ترسيم توسط نگارنده.....	۱۳۵

۱۳۷.....	تصویر ۵-۲۵) آرشیو عکس اداره میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۱۳۸.....	تصویر ۴-۲۶) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۳۸.....	تصویر ۵-۲۶) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۴۰.....	تصویر ۵-۲۷) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۴۲.....	تصویر ۵-۲۸) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۴۴.....	تصویر ۵-۲۹) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۴۶.....	تصویر ۵-۳۰) عکاسی توسط نگارنده.....
۱۴۷.....	تصویر ۵-۳۱) ترسیم توسط نگارنده.....
۱۴۹.....	تصویر ۵-۳۲) ترسیم توسط نگارنده.....
۱۵۱.....	تصویر ۵-۳۳) عکاسی توسط نگارنده.....
۱۵۱.....	تصویر ۵-۳۴) آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۱۵۴.....	تصویر ۵-۳۵) ترسیم توسط نگارنده، عکس از آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۱۵۶.....	تصویر ۵-۳۶) ترسیم توسط نگارنده، عکس از آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۱۵۸.....	تصویر ۵-۳۷) عکاسی توسط نگارنده.....
۱۵۹.....	تصویر ۵-۳۸) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۶۲.....	تصویر ۵-۳۹) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۶۴.....	تصویر ۵-۴۰) آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۱۶۵.....	تصویر ۵-۴۱) ترسیم توسط نگارنده، عکس از آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۱۶۸.....	تصویر ۵-۴۲) عکاسی توسط نگارنده.....
۱۶۹.....	تصویر ۵-۴۳) ترسیم توسط نگارنده.....
۱۷۱.....	تصویر ۵-۴۴) ترسیم توسط نگارنده، عکس از آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۱۷۳.....	تصویر ۵-۴۵) سایت خبر گذاری ایسنا.....
۱۷۴.....	تصویر ۵-۴۶) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۷۶.....	تصویر ۵-۴۷) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۷۸.....	تصویر ۵-۴۸) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۸۰.....	تصویر ۵-۴۹) آرشیو عکس اداره میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۱۸۱.....	تصویر ۵-۵۰) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۸۳.....	تصویر ۵-۵۱) ترسیم توسط نگارنده.....
۱۸۵.....	تصویر ۵-۵۲) آرشیو عکس اداره میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۱۸۵.....	تصویر ۵-۵۳) آرشیو عکس اداره میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۱۸۶.....	تصویر ۵-۵۴) ترسیم توسط نگارنده.....
۱۸۸.....	تصویر ۵-۵۵) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۹۰.....	تصویر ۵-۵۶) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۹۲.....	تصویر ۵-۵۷) ترسیم توسط نگارنده.....
۱۹۴.....	تصویر ۵-۵۸) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۹۶.....	تصویر ۵-۵۹) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۱۹۸.....	تصویر ۵-۶۰) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۲۰۰.....	تصویر ۵-۶۱) عکاسی توسط نگارنده.....
۲۰۱.....	تصویر ۵-۶۲) عکاسی و ترسیم توسط نگارنده.....
۲۰۳.....	تصویر ۵-۶۳) آرشیو عکس اداره میراث فرهنگی شهرستان دزفول.....
۲۰۴.....	تصویر ۵-۶۴) ترسیم توسط نگارنده.....

- تصویر ۵-۶۵) عکاسی توسط نگارنده..... ۲۰۶
- تصویر ۵-۶۶) ترسیم توسط نگارنده، عکس از آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول..... ۲۰۷
- تصویر ۵-۶۷) آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول..... ۲۰۹
- تصویر ۵-۶۸) ترسیم توسط نگارنده..... ۲۱۰
- تصویر ۵-۶۹) آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول..... ۲۱۲
- تصویر ۵-۷۰) ترسیم توسط نگارنده..... ۲۱۳
- تصویر ۵-۷۱) ترسیم توسط نگارنده..... ۲۱۵
- تصویر ۵-۷۲) ترسیم توسط نگارنده، عکس از آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول..... ۲۱۷
- تصویر ۵-۷۳) ترسیم توسط نگارنده، عکس از آرشیو عکس میراث فرهنگی شهرستان دزفول..... ۲۲۰
- تصویر ۵-۷۴) عکاسی توسط نگارنده..... ۲۲۱
- تصویر ۵-۷۵) ترسیم توسط نگارنده..... ۲۲۲
- تصویر ۵-۷۶) عکاسی توسط نگارنده..... ۲۲۴
- تصویر ۵-۷۷) ترسیم توسط نگارنده..... ۲۲۵

فهرست جدول ها

- جدول ۵-۱) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری قفلی پنج رگه، مسجد جامع دزفول..... ۱۲۸
- جدول ۵-۲) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری طرح قفلی هشت سیری، خانه زرگر..... ۱۳۲
- جدول ۵-۳) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری طرح تفاح یازده رگه، خانه زرگر..... ۱۳۴
- جدول ۵-۴) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری طرح دارخبرک تیه گووی (چشم گاوی)، خانه زرگر..... ۱۳۶
- جدول ۵-۵) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری موج با تیه گووی (چشم گاوی)، خانه قلمبر..... ۱۳۹
- جدول ۵-۶) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری شمشه دوازده پر، خانه قلمبر..... ۱۴۱
- جدول ۵-۷) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری خار موهی (ستون فقرات ماهی)، خانه قلمبر..... ۱۴۳
- جدول ۵-۸) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری بند رومی پنج دانه، خانه قلمبر..... ۱۴۵
- جدول ۵-۹) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری مورد معلق شمشه دار با شمشه دو سر پنج دانه، خانه محسنی دزفولی..... ۱۴۸
- جدول ۵-۱۰) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری موج-مداخل با پنج رگه در وسط، خانه محسنی دزفولی..... ۱۵۰
- جدول ۵-۱۱) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری شمشه خوابیده دو سر چهار تخم با هفت رگه در وسط، خانه محسنی دزفولی..... ۱۵۲
- جدول ۵-۱۲) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری دار گل هفت رگه، خانه داعی..... ۱۵۵
- جدول ۵-۱۳) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری کتیبه با گل هشت پر، خانه داعی..... ۱۵۷
- جدول ۵-۱۴) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری قفلی شمشه دار با شمشه هفت رگه، مسجد لب خندق..... ۱۶۱
- جدول ۵-۱۵) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای مورد معلق با نوشته یا الله، مسجد لب خندق..... ۱۶۳
- جدول ۵-۱۶) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری سرو با خارموهی، خانه شاهرکنی، قصاب پور..... ۱۶۷
- جدول ۵-۱۷) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری مورد معلق ۱۱ رگه با چهار تخم، خانه شایگان..... ۱۷۰
- جدول ۵-۱۸) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری مورد معلق پنج رگه، خانه شایگان..... ۱۷۲
- جدول ۵-۱۹) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری تیه گووی شق (چشم گاوی با آجر یک سر زاویه دار)، خانه سوزنگر..... ۱۷۵
- جدول ۵-۲۰) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری تیه گووی شق (چشم گاوی با آجر یک سر زاویه دار)، خانه سوزنگر..... ۱۷۷
- جدول ۵-۲۱) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری مداخل با طرح موج در وسط، خانه سوزنگر..... ۱۷۹
- جدول ۵-۲۲) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری خوون پرنده (مرغابی)، خانه تیزنو..... ۱۸۲
- جدول ۵-۲۳) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری مورد معلق شمشه دار نه رگه، خانه تیزنو..... ۱۸۴
- جدول ۵-۲۴) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری موج با مداخل و هفت رگه در وسط، خانه جعفرخان سهرابی..... ۱۸۷
- جدول ۵-۲۵) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری حاشیه اژدری، خانه جعفرخان سهرابی..... ۱۸۹
- جدول ۵-۲۶) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری گل دوازده پر، خانه جعفرخان سهرابی..... ۱۹۱
- جدول ۵-۲۷) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری شمعدان، خانه جعفرخان سهرابی..... ۱۹۳
- جدول ۵-۲۸) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری تیه گووی (چشم گاوی) با نه دانه شق، خانه سهرابی..... ۱۹۵
- جدول ۵-۲۹) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری موج با نه دانه شق و چهار تخم در وسط، خانه جعفرخان سهرابی..... ۱۹۷
- جدول ۵-۳۰) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری هشت سیری با چشم گاوی، خانه جعفرخان سهرابی..... ۱۹۹
- جدول ۵-۳۱) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری شمشه خوابیده با وسط پنج رگه، مدرسه آیت الله معزی..... ۱۰۲
- جدول ۵-۳۲) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری مورد معلق خفته وریس (خوابیده و ایستاده)، خانه یک خلیلو..... ۲۰۵
- جدول ۵-۳۳) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری مورد معلق خفته وریس (خوابیده و ایستاده)، خانه یک خلیلو..... ۲۰۹
- جدول ۵-۳۴) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری خوون چهار علی، خانه ارقش (شمسی فر)..... ۲۱۱
- جدول ۵-۳۵) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری مورد معلق پنج دانه شمشه دار، خانه اسماعیلی..... ۲۱۴
- جدول ۵-۳۶) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری مورد معلق سیزده رگه با وسط پنج دانه، خانه اسماعیلی..... ۲۱۶
- جدول ۵-۳۷) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری قفلی چهار تخم، خانه اسماعیلی..... ۲۱۸
- جدول ۵-۳۸) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری جام و اسلیمی، خانه اسماعیلی..... ۲۲۰

- جدول ۵-۳۹) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری خوں با نام علی (ع)، خانه ویسی نمد مال..... ۲۲۳
- جدول ۵-۴۰) نگارنده، جدول انرژی و نیروهای بصری نقش جام و اسلیمی، سردر خانه عطار..... ۲۲۶
- جدول ۵-۴۱): جدول بررسی سبک تصاویر نقوش خوں چینی ابنیه دزفول، مأخذ: نگارنده..... ۲۲۷
- جدول ۵-۴۲): جدول بررسی نقوش خوں چینی ابنیه دزفول، مأخذ: نگارنده..... ۲۲۸
- جدول ۵-۴۳): جدول بررسی نقوش خوں چینی ابنیه دزفول، مأخذ: نگارنده..... ۲۲۹

فصل اول

کلیات

۱-۱) بیان مساله پژوهش

دزفول در سرزمینی قرار دارد که دارای هزاران سال تجربه کاربرد آجر است. سرزمینی که وارث تمدنهای آشور، سومر، ایلام، هخامنشیان و ساسانیان است. برج ها، زیگورات ها و کاخ هایی که هر یک با فاصله ای نزدیک تا شهر دزفول قرار دارند. ابعاد نهایی آجر دزفول، تناسبی است که می آفریند و خلق می کند. تکاملی است با بیش از سه هزار سال تجربه که در ترکیب قادر است بیش از یکصد و پنجاه نقش خوون ایجاد نماید.

معماری دزفول از دو جهت قابل بررسی است:

۱- کاربرد خاص و منحصر به فرد آجر در بنا ها.

۲- ویژگی های خاص معماری و چگونگی شکل گیری بافت شهری.

مورد اول خود شامل ۲ بخش زیر است:

۱- کاربرد کالبدی (استحکامی) آجر: تمام اصول مهندسی و علمی در حفظ استحکام بنا رعایت شده که این کار با استفاده ی مناسب از تعداد و شکل ترکیبی و احیاناً خرد کردن آجرها اعمال شده است.

۲- کاربرد تزئینی: شامل گره کاری، فریز و خوون چینی.

شهر دزفول دارای ۱۲۰ اثر ثبت شده ملی شامل منازل مسکونی، مساجد، کاروانسراها، آرامگاه ها، ساباط ها، حمام ها و بازار می باشد که تاکنون تحقیق جامعی پیرامون وجوه گرافیکی آجرکاری این بناها صورت نگرفته است.

در این پژوهش تنها بخشی از بناهای دارای خوون چینی خاص دزفول به روش تحقیق میدانی به همراه مطالعات اسنادی و کتابخانه ای درباره پیشینه و ریشه های شکل گیری این نقوش مورد تحلیل قرار می گیرد و در نهایت آرشیو کاملی از نقوش بکر این بناها گرد آوری شده که ذخیره ای برای پروژه عملی خواهد بود.

۲-۱) اهداف پژوهش و ضرورت آن

اهدافی که این پژوهش در پی پاسخ دادن به آنهاست به شرح زیر می باشد:

- ۱- بررسی هویت فرهنگی آجرکاری ابنیه سنتی دزفول.
- ۲- بررسی منشأ و ویژگی های بصری ساختار خورون چینی های ابنیه سنتی دزفول.
- ۳- مطالعه موردی ابعادگرافیکی نقوش تشکیل دهنده خورون چینی های ابنیه سنتی دزفول جهت کاربرد های گرافیکی.

۳-۱) فرضیه ها و پرسش ها

فرضیات

- ۱- تزئینات خورون چینی خاص دزفول است.
- ۲- به طور کلی آجر در دوره قبل از اسلام بیشتر جنبه استحکامی و کاربردی داشته است. بعد از اسلام شیوه ای از آجرکاری بوجود می آید که ضمن دارا بودن جنبه استحکامی ، جهت ایجاد انواع گره های تزئینی در پیشانی نما ، جنبه تزئینی نیز پیدا می نماید.
- ۳- تقسیمات خورون چینی دقیقاً به گونه ای است که امکان ایجاد هر طرح و نوشته ای را در چیدمان می دهد که این نقوش با ترکیب دیگر ابعاد آجر بدست نمی آید.

پرسش ها

- ۱- تزئینات خورون چینی خاص دزفول است یا اقتباس از جایی دیگر است؟
- ۲- تزئینات خورون چینی جنبه کاربردی دارد یا تزئینی صرف است؟
- ۳- لزوم به کارگیری ابعاد خاص در آجرکاری دزفول چه بوده است؟

۴-۱) پیشینه ی پژوهش

- ۱- کتاب دزفول شهر آجر نوشته غلامرضا نعیمی - توجه به بافت تاریخی این شهر و تلاش برای حفظ و نگهداری میراث موجود در دزفول با بررسیگزیده ای از عکس های اماکن دارای آجرکاری